

УДК 811.161.2'342.8'282.2
DOI: 10.31891/2415-7929-2020-20-4

КОБИРИНКА Г. С.

Інститут української мови, Національна академія наук України

ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ЗМІНУ НАГОЛОСУ В УКРАЇНСЬКОМУ ДІАЛЕКТНОМУ ПРОСТОРІ

Статтю присвячено аналізу чинників, які впливають на зміну наголошування в українському діалектному просторі. Унаслідок проведеного дослідження визначено зовнішні та внутрішні чинники, які провокують зміну наголошування. Зроблено висновок про те, що визначені чинники допомагають зрозуміти динамічні процеси в акцентній системі, характеризувати напрями руху наголосу, а також уможливають встановити причинно-наслідкові зв'язки,

Ключові слова: чинники, наголошування, акцентні зміни, український діалектний простір.

КОБЫРЫНКА Н.

Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine

FACTORS INFLUENCING THE CHANGE OF ACCENT IN THE UKRAINIAN DIALECT

The article is devoted to the analysis of the factors that influence the change of accent in the Ukrainian dialect space. It is noted that in Ukrainian linguistics, researchers have recorded the features of verbal stress in linguistic-territorial formations, using different approaches. In particular, they compared dialectal with literary stress, identified modern accent types with Proto-Slavic accent paradigms, described dialectal stress, evaluating speech as a self-sufficient object for analysis.

Today, the question of a systematic study of a set of factors that determine the direction of accent changes is natural. It is known that there is no universal reason for changing the verbal emphasis. It is emphasized that it is very difficult to formulate the rules of movement of word-changing accent in different grammatical classes in many cases, because today many accent are used according to tradition, their motivation, according to Y.V. Shevelyov, should be searched in the system of the Proto-Slavic language.

As a result of the study, external and internal factors that provoke a change of accent are identified. It is concluded that certain factors help to understand the dynamic processes in the accent system, characterize the direction of stress, and also allow to establish causal relationships, because the analyzed factors indicate the formation of certain tendencies of stress, which are phenomena of linguistic evolution in ukrainian expanse or operate in certain dialects, dialects, dialects, certain trends will help to understand the functioning of the accentuation norm.

Keywords: factors, emphasis, accent changes, Ukrainian dialect space.

Постановка проблеми. В українському мовознавстві до питань, які потребують докладного вивчення, належить наголошування в говірках. Граматично однорідні слова можуть мати рухомий / нерухомий наголос, переносити / не переносити наголос із кореня / закінчення на різні морфеми; мати варіантний наголос навіть у мовленні одного носія. Довести, що ці процеси не є хаотичними, а мають наукове підґрунтя, допоможе аналіз чинників, які впливають на зміну наголошування в українському обширі.

Аналіз досліджень. Дослідники фіксували особливості словесного наголошування у мовно-територіальних утвореннях, застосовуючи різні підходи: аналізували діалектне наголошування крізь призму літературної норми, виявляли сучасні акцентні типи й зіставляли їх із праслов'янськими акцентними парадигмами, описували діалектне наголошування, оцінюючи говірку як самодостатній об'єкт для аналізу. Зокрема, це праці І. Свенціцького, С. Рабій, Я. Пури, П. Чучки, Д. Гринчишина, П. Ткачука, А. Очеретного, Г. Клепікової, І. Омеляненка, В. Латти, В. Власенка, І. Варченка, Н. Марчук, Я. Рігера, О. Ковач, В. Кирилів, К. Іваночка, Г. Кобирилки.

Мета нашого дослідження – окреслити чинники, які можуть впливати на рух словесного наголосу в українському діалектному просторі.

Джерелом аналізу послуговували власні записи авторки, здійснені в діалектологічних експедиціях; лексикографічні, лінгвогеографічні, дескриптивні діалектологічні праці; дослідження з історичної акцентології.

Виклад основного матеріалу. Рухомість словесного наголошування, зміну місця наголосу мовознавці пояснюють дією різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників мовного розвитку. Сформулювати правила руху словесного наголосу в різних граматичних класах у багатьох випадках дуже важко. Ю.В. Шевельов зауважив, що «морфологічно вмотивованих наголосів багато, але не менш численними є й випадки та категорії, в яких ясної морфологічної мотивації бракує. Ці наголоси вживаються за традицією, їхню мотивацію слід шукати в характерній для праслов'янської мови фонетичній зумовленості, що її просто не існує з погляду сучасного мовця. Саме взаємна переплетеність цих двох засад, – підкреслює автор, – і є причиною складності сучасної української акцентуації та властивих їй численних хитань» [21, с. 162].

Сьогодні закономірним є питання про системне вивчення сукупності чинників, які визначають напрями акцентних змін. Адже відомо, що універсальної причини зміни словесного наголосу немає. В. Колесов зазначає, що на кожному етапі розвитку мови ці зміни визначаються потребами конкретної

системи, а фонетичні чинники перетворень обмежуються праслов'янською епохою [11, с. 30].

Зокрема, одним із важливих фонологічних явищ, яке суттєво вплинуло на формування акцентної системи української мови, є ослаблення, а згодом і занепад редукованих [ь], [ѣ]. Наслідком цього процесу було переміщення наголосу: із непочаткового складу – на попередній склад або складотворчий сонорний; а із сонорного після втрати ним складотворчості – на вставний голосний (*ви^ешен', зе^имел', се^ес'тер*); із початкового – на наступний склад: «у двоскладових іменниках – на флексію (в переважній більшості відмінкових форм), у трискладових іменниках – на другий голосний кореня (в усіх відмінкових формах)» [17, с. 220].

Утрата колишніх інтонаційних і часокількісних відношень, перебудова структури прикметників (нечленні форми ставали членними) призвели до зміни акцентних типів прикметників: «при праслов'янському кінцевому наголосі в нечленній формі членна дістала наголос на корені з новоакутовою інтонацією» [2, т. II, с. 370]. Членні форми прикметників, які утворилися від нечленних форм із акутовою інтонацією (із баритонованою акцентною парадигмою), зберігали місце наголосу, тобто мали кореневе наголошування [4, с. 82]. Саме цим історичним процесом можна пояснити і вагання наголосу, і функціонування різних акцентних типів в українських говірках: *вуз'киї, вох'киї, т'іс'ниї* – *'вуз'киї, 'вох'киї, 'т'іс'ниї* [1, т. 2, к. 131], *р'ас'ниї* – *'р'ас'ниї* [1, т. 1, к. 154], *ря'бий* – *'ря'бий* [1, т. 1, к. 50] та ін.

На рухомість наголосу може впливати фонетична структура слова (кількість складів у слові). Л. Л. Васильєв зазначив, що наголос у слов'янських мовах є центром ваги слова: «У складному слові (2–5 складів, рідко більше) наголос може стояти на будь-якому складі, у багатоскладових словах наголос, неначе боячись порушити рівновагу слова, уникає кінцевих складів і намагається зайняти *серединний* склад» [3, с. 143–144]. Характеристику наголосу як центра ваги слова підтверджують дослідження з історичної акцентології В.Г. Скляренка [16, с. 102], сучасної української літературної мови В.М. Винницького [5, с. 25], а також аналіз словесного наголошування за допомогою статистичного опису В.В. Коптілова [12, с. 74]. На діалектному матеріалі такі спостереження не проводили. Передбачаємо, що результати дослідження щодо співвідношення довжини слова і місця наголосу можуть бути різними в діалектах. Адже в українських говірках лексико-граматичні класи мають своєрідні особливості наголошування, які диференціюють діалектний простір. Наприклад, прикметникам із суфіксом *-еньк-* характерні різні акцентні типи в українських говірках: *б'ілен'киї, то'нен'киї, ле'ген'киї* – *'б'ілен'киї, 'тонен'киї, 'legen'киї* [1, т. 1, к. 155, к. 355].

Тезу про те, що наголос тяжіє до середини слова, спростовують факти про функціонування в українських говірках й інших акцентних типів – окситонного, пропарокситонного, які зумовлені дією різних чинників. Зокрема, у говірках околиці Ужгорода П. Чучка зафіксував окситонне наголошування (*новут'ний, спокуй'ний, шікув'ний; голо'ден; слобо'да, реше'то*), чинником якого, припускає дослідник, є гіперизм щодо парокситонного наголошування в східнословачьких говірках; у говірках між Лабірцем та Латорицею – пропарокситонне наголошування, (*'година, 'нич'атка, 'шалений, 'родити* та ін.), генеза якого однозначного обґрунтування немає [20, с. 60] та ін.

Виділяють також чинник аналогії, джерелом якої, зазначає В.М. Винницький, «можуть бути внутрішні явища самої літературної мови, наприклад, вплив продуктивного акцентного типу на непродуктивний» [5, с. 31]. Діалектний матеріал також свідчить про те, що наголос може змінювати своє місце: за аналогією до іншого акцентного типу чи внаслідок індукції одного відмінка на інший. Наприклад, наголос на корені прикметників *'новий, 'простий*, який зафіксовано в українських говірках як варіантний до флексивного, можна пояснити аналогією до наголосу нечленної форми; саме так у свій час трактував кореневий наголос Л.Л. Васильєв [3, с. 44]. Окситонний наголос у відмінкових формах однини іменників *δ-* / *јδ-* основ чоловічого роду баритонованою акцентною парадигми, який зафіксовано і в південно-західних говірках, пояснюють флексивним наголошуванням місцевого відмінка однини на *-у/-ю* (*рай – у ра'йу, у кра'йу*) [2, т. III, с. 87–88, т. IV, с. 285, 553; 17, с. 28–29].

Джерелом аналогії в українській акцентній системі можуть бути й інші мови, діалекти. Зокрема, виділяють тюркський вплив (у словах, запозичених із тюркських мов, наголос здебільшого на останньому складі), південнослов'янський (наголос на корені), польський (наголос на передостанньому складі), російський тощо; а внаслідок церковнослов'янської акцентної традиції відбувається вирівнювання, уніфікація наголошування іменників за формою називного відмінка однини [10].

На зміну наголосу може впливати морфемна структура слова (наявність відповідних префіксів, суфіксів). Наприклад, унаслідок додавання префікса до заперечних займенників наголос переміщається: на попередній склад (*йа'кої – ни'йакої, ко'го – ни'кого*) – у південно-східних, північних говірках; на префікс (*йа'кої – 'нийакої, ко'го – 'никого*) – у південно-західних говірках.

Одним із чинників, що провокує рух наголосу, є так звана граматикалізація наголосу. Граматичним чинником можна пояснити такі акцентуаційні процеси: а) перенесення наголосу іменників із кореня в однині на флексію у відмінкових формах множини (*хата – ха'ти*) чи навпаки – із флексії в однині на корінь у множині (*в'ік'но – в'ікон*), який свідчить про формування нового акцентного типу: розрізняти форми називного відмінка множини і родового відмінка однини за допомогою наголосу, щоб уникнути омонімії (родовий однини *д'ружки* – називний множини *друж'ки*); б) перенесення наголосу на префікс у прикметниках найвищого ступеня порівняння для диференціації найвищого і вищого ступенів порівняння (*'майбути*

‘найбільше’ // май’буш ‘більше’) [14].

Крім фонетичних та морфологічних особливостей слова зміну місця наголосу може провокувати: а) семантика – потреба диференціювати лексичне значення слів (‘ведро – присл. ‘сонячно’ // *вед’ро* – імен. ‘відро’ [15]; ‘бесіда – компанія на весіллі’ // *бе’седа* ‘розмова’ [19])¹; б) семантична близькість: наприклад, наголос на корені в прикметнику *лівий* пояснюють асоціацією до прикметника *п’равий*; *ста’рий* – до *моло’дий*; ‘босий – до ‘голий [4, с. 84–85; 2, т. II]; в) смислове навантаження: спостережено, що енклітичні займенникові форми вживаються з логічним акцентом на дії (*поло’жи-го до’сто’доли*; *воха’ри-му твар’*), а повні займенникові форми – із логічним наголосом на суб’єкті (*ме’не во’зми за-дру’ику*; *те’бе заме’л’ду’ва’у*; *до’ крим’іналу йго забрали*; *ме’не до списку да’о’у*). Дослідники виділяють також стилістичну складову у формуванні наголошування [5; 6; 8]. Зокрема, у надсянській говірці ми зафіксували вживання парокситонного наголошування у зневажливому значенні (*найш’ли-ми с’і ту профе’сори*; *так’і ро’б’ітники ду гу’зиц’і*); у говірках околиці Ужгорода, за спостереженнями П. Чучки, у висловлюванні некатегоричного заперечення наголос може переходити на заперечну частку *не* (*незнам, де пуш’бв*; *нейе го дома*; *нейди до н’ого*; *не’треба го руш’и*); таке акцентуаційне явище пояснюють впливом словацької чи польської мов [20, с. 61].

Відомо, що не всі зміни, які «запрограмовані» системою мови, реалізуються в кожному слові. Здебільшого вони є явищами узуального характеру. Я. Грот зауважував: «...чи не залежить ступінь хисткості слова від частоти його вживання і народності?... Спостереження над словами усіх розрядів показують нам, що чим більше в них життєвості, чим більше вони засвоєні народом, тим легше вони піддаються переходу наголосу, якщо тільки такому переходові не перешкоджають інші, більш сильні і постійні закони мови» [7, с. 328]. Отже, ще у XVIII Я. Грот встановлював зв’язок зміни слова зі ступенем його лексичного засвоєння і частотою вживання.

Поняття «прагматичного фактора», який впливає на визначення акцентуації іменників, зокрема односкладових іменників чоловічого роду, вводить А.А. Залізняк. Вияв цього фактора полягає у протиставленні питомого і чужого. Оскільки протиставлення питомого й чужого, підкреслює дослідник, індивідуальне, його ефект також індивідуальний. Саме цим можна пояснити хитання в наголошуванні слів, уживаних у різних мовних сферах [9, с. 12].

Однією з причин, що впливала на зміну системи наголосу, І. Огієнко вважав побічний наголос, зауваживши, що «в людей з тягучим говором, ці побічні наголоси брешуть досить виразно, і тоді вони майже дорівнюють головному наголосові» [10, с. 19].

Чинниками, які можуть впливати на систему діалектного наголосу, окрім зазначених вище, можуть бути також вплив літературної мови, вікова характеристика діалектоносіїв, яка є релевантною ознакою у виборі акцентного типу. Зокрема, Я. Пура, досліджуючи похідні та непохідні іменники (географічні назви, власні назви, слова іншомовного походження, деякі прикметники, займенники, числівники, прислівники, дієприкметники, дієслова), звернув увагу на відмінності в наголошуванні відповідно до віку мовців у говірках Західної Дрогобиччини: наприклад, у мовленні молодшого покоління – *‘рапство*, *‘л’уцтво*, у мовленні старшого – *рапст’во*, *л’уцт’во* [13]. За нашими спостереженнями, вживання повних та енклітичних форм, парокситонного наголошування в говірках південно-західного наріччя також залежить від вікової характеристики мовців: енклітичні форми (*дай-ми*) – старше покоління; і енклітичні, і повні форми (*дай-ми* і *дай-ме’ні*) – молодше; парокситонне наголошування (*з’риба*, *й’зика*, *ну’ме’ра* – старше покоління // *гри’ба*, *йаз’ика*, *‘номе’ра* – молодше покоління). Лінгвогеографічні, лексикографічні, дескриптивні праці також ілюструють, як вікова характеристика мовців впливає на вибір акцентного типу. Зокрема, карти Atlasu gwar bojkowskich репрезентують збереження парокситонного наголошування (*ро’б’іін*) діалектоносійми старшого покоління [22]. Мовлення різних вікових груп – молодшої, середньої і старшої – зафіксовано в «Лексиконі львівському: поважно і на жарт», напр.: старше покоління *ад’вокат* [18, с. 49], *‘балькон* [18, с. 64], *по’кохати* [18, с. 452].

Висновки і перспективи. Отже, зміни в діалектній акцентній системі можуть бути наслідком дій різноманітних чинників: 1) зовнішніх (збереження у мовленні старшого покоління давнішого наголошування; збереження церковнослов’янської традиції; вплив української літературної мови; вплив інших мов); 2) внутрішніх (фонетичні, морфологічні явища; граматичні, лексичні, стилістичні особливості слів; вплив аналогії).

Проаналізовані чинники, що провокують зміни наголосу, уможливають встановити причинно-наслідкові зв’язки, адже вони свідчать про формування певних тенденцій наголошування, які є явищами мовної еволюції і сьогодні проявляються на всьому українському обширі чи діють в окремих говірках, діалектах, наріччях. Визначені тенденції допоможуть зрозуміти і функціонування акцентуаційної норми (схематично це можна зобразити так: чинник – тенденція – норма).

¹ Наголос у таких словах є засобом розрізнення лексичного значення або і лексичного, і граматичного; саме так проявляється, за В. М. Винницьким, семантико-граматична функція наголосу [5, с. 9].

² Приклади наводимо з надсянської говірки с. Губичі Старосамбірського р-ну Львівської обл.

Література

1. Атлас української мови у 3 т., т. 1 – Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі; т. 2 – Волинь, Наддністріанщина, Закарпаття і суміжні землі; т. 3, ч. 1 – Донеччина, Слобожанщина і суміжні землі; т. 3, ч. 2 – Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі, Київ 1984–2001.
2. Булаховський Л.А. Вибрані праці: в 5-ти томах. Київ: Наукова думка, 1975–1983. Т. 1–5.
3. Васильев Л.Л. О значении каморы в некоторых древнерусских памятниках XVI – XVII вв.: К вопросу о произношении звука *о* в великорусском наречии. Ленинград: Изд-во Акад. Наук, 1929. 164 с.
4. Веселовська З.М. Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI – початок XVIII століть). Харків: Вид-во Харк. держ. ун-ту, 1970. 163 с.
5. Винницький В.М. Українська акцентна система: становлення, розвиток. Львів: Біблос, 2002. 578 с.
6. Воронцова В.Л. Русское литературное ударение XVIII – XX вв. Формы словоизменения. Москва: Наука, 1979. 328 с.
7. Грот Я.К. О русском ударении вообще и об ударении имен существительных. Грот Я.К. Труды. Филологические разыскания (1852–1892). Т. 2. СПб., 1899. С. 290–353.
8. Зализняк А.А. Закономерности акцентуации русских односложных существительных мужского рода. Проблемы теоретической и экспериментальной лингвистики. Москва, 1977. С. 11–15.
9. Зализняк А.А. От праславянской акцентуации к русской. Москва: Наука. 1985. 428 с.
10. Лларіон М. Український літературний наголос. Вінніпег: Вид-во «Наша культура». Ч. 15. 1952. 304 с.
11. Колесов В.В. Ударение Neutra *о-основ в древнерусском языке. Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз, 1969. Т. 28. Вып. 1. С. 24–35.
12. Коптилов В. В. О статистическом описании места словесного ударения. Прикладная лингвистика и машинный перевод. Киев, 1962. С. 72–75.
13. Пура Я.О. Деякі особливості наголосу в говорах західної Дрогобиччини. Наукові записки філологічного факультету Ровенського держ. педагог. ін-ту, 1961. Т. V. С. 229–239.
14. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / [авт.-уклад. І. Сабадош]. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.
15. Сизько А.Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини / [авт.-уклад. А. Т. Сизько]. Дніпропетровськ: Дніпропетровський орден Трудового Червоного прапора державний університет, 1990. 100 с.
16. Скляренко В. Г. Історія акцентуації іменників а-основ української мови. Київ. 1969. 148 с.
17. Скляренко В.Г. Нариси з історичної акцентології української мови. Київ: Наукова думка, 1983. 239 с.
18. Хобзей 2009, 2012, 2015 – Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт. Львів, 2009. 672 с. (2-е вид. – 2012, 852 с.; 3-є вид. – 2015, 896 с.).
19. Чабаненко – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Т. 1-4 / [авт.-уклад. Чабаненко В. А.]. Запоріжжя: Комунар, 1992. Т. 1. 324 с.
20. Чучка П.П. Деякі акцентологічні особливості говірок околиці Ужгорода. Доповіді та повідомлення Ужгородського державного університету. Серія філологічна. 1958. № 3. С. 59–62.
21. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків: Акта, 2002. 1054 с.
22. AGB – Atlas gwar bojkowskich / Pod kier. J. Riegera, Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, т. I–VII., 1980–1991.

References

1. Atlas ukrainsoi movy. V 3 t. T. 1. Polissia, Serednia Naddnpryanshchyna i sumizhni zemli. Kyiv, 1984; T. 2. Volyn, Naddnistrianshchyna, Zakarpattia i sumizhni zemli. T. 3. Slobozhanshchyna, Donechchyna, Nyzhnia Naddnpryanshchyna, Prychornomoria i sumizhni zemli. [Atlas of the Ukrainian language]. Kyiv, 1988; Kyiv (in Ukrainian).
2. Bulakhovskiy L. A. Vybrani tvory v piaty tomakh. T. 2. Ukrainska mova. Kyiv, 1977.
3. Vasil'ev L. L. O znachenii kamory v nekotorykh drevnerusskikh pamyatnikakh XVI — XVII vekov: K voprosu o proiznoshenii zvuka o v velikorusskom narechii. Leningrad, 1929. 162 s.
4. Veselovska Z. M. Naholos u skhidnoslovianskykh movakh pochatkovoi doby formuvannia rosiiskoi, ukrainskoi ta biloruskoi natsii (kinets XVII — pochatku XVIII stolit). Kharkiv, 1970. 163 s.
5. Vynnytskyi V. M. Ukrainska aktsentna systema: stanovlennia, rozvytok. Lviv, 2002. 578 s.
6. Vorontsova V.L. Russkoe literaturnoe udarenie KhVIII — KhKh vv. Formy slovoizmeneniya. Moskva: Nauka, 1979. 328 s.
7. Grot Ya.K. O russkom udarenii voobshche i ob udarenii imen sushchestvitelnykh. Grot Ya.K. Trudy. Filologicheskie razyskaniya (1852–1892). T. 2. SPb., 1899. S. 290–353.
8. Zaliznyak A.A. Zakonomernosti aktsentuatsii russkikh odnoslozhnykh sushchestvitelnykh muzhskogo roda. Problemy teoreticheskoy i eksperimentalnoy lingvistiki. Moskva, 1977. S. 11–15.
9. Zaliznyak A.A. Ot praslavyanskoy aktsentuatsii k russkoy. Moskva: Nauka, 1985. 428 s.
10. Ilarion Mitropolit. Ukrainskyi literaturnyi naholos. Vinnipeh, 1952. 304 s.
11. Kolesov V.V. Udarenie Neutra *o-osnov v drevnerusskom yazyke. Yzv. AN SSSR. Ser. lit. y yaz, 1969. T. 28. Вып. 1. S. 24–35.
12. Koptilov V. V. O statisticheskom opisaniy mesta slovesnogo udareniya. Prikladnaya lingvistika i mashinnyy perevod. Kiev, 1962. S. 72–75.
13. Pura Ya.O. Deiaki osoblyvosti naholosu v hovorakh zakhidnoi Drohobychchyny. Naukovi zapysky filolohichnoho fakultetu Rovenskoho derzh. pedahoh. in-tu, 1961. T. V. S. 229–239.
14. Sabadosh I.V. Slovyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu / [avt.-uklad. I. Sabadosh]. Uzhhorod: Lira, 2008. 480 s.

15. Syzko A.T. Slovník dialektnej leksiky hovirok sil pівdenno-schidnoi Poltavshchyny / [avt.-uklad. A. T. Syzko]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy ordena Trudovoho Chervonoho prapora derzhavnyi universytet, 1990. 100 s.
16. Skliarenko V. H. Istoriia aktsentuatsii imennykiv a-osnov ukrainskoi movy. Kyiv. 1969. 148 s.
17. Skliarenko V.H. Narysy z istorychnoi aktsentolohii ukrainskoi movy. Kyiv: Naukova dumka, 1983. 239 s.
18. Khobzei 2009, 2012, 2015 – Khobzei N., Simovych O., Yastremska T., Dydyk-Meush H. Leksykon Ivivskiy: povazhno i na zhart. Lviv, 2009. 672 s. (2-e vyd. – 2012, 852 s.; 3-ye vyd. – 2015, 896 s.).
19. Chabanenko V. A. Slovník hovirok Naddnyprianshchyny. T. 1-4 / [avt.-uklad. Chabanenko V. A.]. Zaporizhzhia: Komunar, 1992. T. 1. 324 s.
20. Chuchka P.P. Deiaki aktsentolohichni osoblyvosti hovirok okolytsi Uzhhoroda. Dopovidi ta povidomlennia Uzhhorodskoho derzhavnoho universytetu. Seriia filolohichna. Uzhhorod, 1958. S. 59–63.
21. Shevelov Yu. Istorychna fonolohiia ukrainskoi movy. Kharkiv: Akta, 2002. 1054 s.
22. Atlas gwar bojkowskich / Pod kier. J. Riegera, Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, t. I–VII. 1980–1991.

Надійшла / Paper received: 23.10.2020
Надрукована / Paper Printed : 04.01.2021